

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

ГАЛЕЦЬКИЙ СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 378.147:004

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЗАСОБАМИ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Житомир – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Острозька академія»,
Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Антонова Олена Євгеніївна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри педагогіки, професійної
освіти та управління освітніми закладами.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Романова Ганна Миколаївна,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
професор кафедри професійної
та вищої освіти, м. Київ;

кандидат педагогічних наук
Постова Світлана Анатоліївна,
Житомирський агротехнічний коледж,
викладач циклової комісії спеціальності
122 «Комп'ютерні науки».

Захист відбудеться 23 червня 2020 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, другий поверх, конференц-зал.

З дисертації можна ознайомитися на сайті http://zu.edu.ua/avto_ped.html та в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40.

Автореферат розісланий 22 травня 2020 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Інтеграція української держави до європейської й світової спільноти актуалізує проблему активного використання іноземних мов у всіх сферах суспільного життя, що вимагає підвищення рівня комунікативної компетентності викладачів іноземних мов з урахуванням радикальних змін в інформаційно-технологічному забезпеченні підготовки фахівців.

Про роль і значення ґрунтовного вивчення іноземних мов, місію вчителів і викладачів іноземної мови в навчальному процесі свідчать європейські та вітчизняні документи про освіту: рекомендації Ради Європи «Від лінгвістичного розмаїття до плюрилінгвальної освіти: керівництво для розвитку мовної політики у Європі» (2007); рішення Барселонського саміту щодо запровадження формули «рідна мова плюс дві іноземні» (2000); Берлінська декларація про якість вищої освіти (2003); Концепція мовної освіти в Україні (2010); «Біла книга національної освіти України» (2009; закони України «Про вищу освіту» (2014) та «Про освіту» (2017) та ін.

На рівні теорії та методики професійної освіти усвідомлюється потреба в підвищенні ролі всіх суб'єктів освітнього процесу з урахуванням незаперечної значущості традиційних форм і методів навчання у ЗВО та вагомості віртуально-освітнього середовища, що безпосередньо впливає на якість професійної підготовки фахівців, зокрема щодо формування практичних комунікативних умінь і навичок. Зазначене потребує, у свою чергу, розробки й реалізації відповідних педагогічних технологій, створення комунікативного освітнього простору закладу вищої освіти, формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців, комплексний характер якої потребує відповідного науково-методичного забезпечення.

Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій забезпечує ефективне навчання іноземних мов, оскільки надає можливість студентам отримати доступ до широкої навчальної інформації та вдосконалити іншомовне спілкування, актуалізувати критичне та креативне мислення майбутніх фахівців, забезпечити розвиток умінь вирішувати комунікативні іншомовні завдання в умовах переходу від суб'єкт-об'єктної до суб'єкт-суб'єктної освітньої парадигми, вибору ефективної стратегії навчання.

Ступінь розробки проблеми. Дослідженню особливостей та розвитку комунікативної компетентності особистості присвячені праці О. Волченко, Т. Колодько, С. Ніколаєвої, Т. Симоненко, Г. Хорошавіна та ін. Структуру комунікативної компетентності майбутнього вчителя обґрунтували Н. Бібік, Н. Волкова, Ю. Вторнікова, С. Петрушин, О. Савченко та ін. Проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземної мови досліджували Л. Бурман, Л. Гапоненко, Г. Гонтар, І. Копилова, О. Ярова та ін. У працях І. Архипова, О. Овчинникова, К. Платонова, О. Солдатченко розглянуто

проблему формування комунікативних здібностей студентів. Формуванню комунікативної культури майбутніх фахівців приділили увагу у своїх працях М. Буланова-Топоркова, Н. Волкова та ін. Основні напрями становлення сучасної освіти в постмодерному інформаційно-технологічному суспільстві активно досліджують В. Биков, Р. Гуревич, М. Жалдак, Н. Морзе, Ю. Рамський та ін. Організацію освітнього процесу та підвищення його ефективності на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій розглянуто в роботах Ю. Дорошенка, І. Журавльової, О. Єльнікової, Л. Калініної, В. Руденка. Особливості використання ІКТ у процесі вивчення окремих дисциплін вивчали Т. Дубова, Ю. Жук, О. Качуровська, І. Семещук, О. Чайковська. Характерні риси та специфіку реформування сучасної системи освіти під впливом розвитку інформаційних технологій досліджено такими вченими, як Л. Ващенко, С. Гончаренко, Т. Десятов, Г. Єгоров, В. Кремень, О. Локшина, Б. Мельниченко, Л. Пуховська, Г. Сазоненко. Однак сучасні інформаційно-комунікаційні технології, попри їх поширеність та незаперечну цінність в освітньому середовищі ЗВО, не повною мірою використовуються з метою професійної підготовки викладачів іноземних мов та формування у них комунікативної компетентності.

Аналіз окресленої проблеми свідчить про наявність та необхідність вирішення кількох основних *суперечностей*, а саме:

- між потребою впровадження інновацій у професійну підготовку викладачів іноземних мов та дещо застарілими ресурсами забезпечення процесу формування їхньої комунікативної компетентності;
- між задекларованою в нормативних документах сукупністю професійних компетенцій майбутніх фахівців та нестачею інновацій в організації освітнього процесу в ЗВО, що ґрунтується на традиційних засадах реалізації його змісту й ресурсного забезпечення;
- між високим рівнем зацікавленості студентської молоді у використанні сучасних ІКТ у процесі професійної підготовки та недостатнім забезпеченням вищої освіти сучасними програмними та технологічними ресурсами.

Необхідність комплексного аналізу можливостей ІКТ у професійній підготовці майбутніх викладачів та вирішення окреслених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій».**

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дослідження виконано в межах комплексної наукової теми «Сучасні технології викладання англійської мови та інтерпретації текстів світової літератури» кафедри англійської мови та літератури Національного університету «Острозька академія» (державний реєстраційний номер 0116U003796). Тему дисертації

затверджено на засіданні вченої ради Національного університету «Острозька академія» (протокол № 4 від 30.10.2014 р.) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 27.03.2018 р.).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх викладачів іноземних мов.

Предмет дослідження – модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій та методика її реалізації.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальному підтвердженні ефективності моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов та уточнити сутність базових понять дослідження.

2. Визначити зміст компонентів досліджуваної компетентності з урахуванням дидактичного потенціалу ІКТ.

3. З'ясувати особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов.

4. Розробити модель, визначити критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців визначеного профілю засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

5. Експериментально перевірити ефективність моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов та методики її впровадження.

У процесі дослідження використано комплекс науково-дослідницьких **методів**, які відповідають його меті і завданням, а саме:

теоретичних: аналіз філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної, історичної, методичної літератури з метою обґрунтування теоретико-методологічних засад проблеми; систематизація та узагальнення досвіду використання сучасних ІКТ у процесі професійної підготовки; абстрагування, ідеалізація, моделювання для побудови авторської моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій; логіко-структурний аналіз досліджуваної проблеми;

емпіричних: педагогічний експеримент з метою виявлення ефективності моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов; опитування, тестування, аналіз виконання студентами

самостійних творчих завдань – для визначення прояву показників комунікативної компетентності досліджуваних; експертне оцінювання форм, методів, засобів формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів і ролі інформаційно-комунікаційних технологій у процесі професійної підготовки;

статистичних: методи математичної статистики для перевірки надійності й значущості отриманих результатів експериментальної роботи (критерій кутового перетворення Фішера).

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота реалізовувалася в Національному університеті «Острозька академія», Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії. В експериментальній роботі брали участь: 237 студентів магістратури за спеціальністю «035.04 Філологія. Германські мови та літератури», з них 116 – експериментальної групи, 121 – контрольної групи; 29 експертів – викладачів іноземної мови, методик викладання, психолого-педагогічних дисциплін. На констатувальному етапі експерименту було підтверджено однорідність обраних контрольної і експериментальної груп за розподілом рівня сформованості комунікативної компетентності.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в дисертації:

вперше на підставі теоретичного обґрунтування й окреслення провідних наукових підходів (системний, компетентнісний, лінгвокультурний, ресурсний, діяльнісний, контекстний) теоретично обґрунтовано та впроваджено в практику підготовки викладачів іноземних мов модель формування комунікативної компетентності означених фахівців засобами інформаційно-комунікаційних технологій, що складається з концептуального, цільового, змістового, організаційного, методичного та результативного блоків; визначено змістову структуру комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов з використанням сучасних ІКТ (цілемотиваційний, когнітивно-лінгвістичний, процесуально-технологічний, рефлексивно-оцінний компоненти); проаналізовано зміст та обґрунтовано ресурсні можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці майбутніх викладачів іноземних мов;

удосконалено зміст, форми та методи формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов, уточнено сутність базових понять дослідження «комунікативна компетентність», «викладач іноземних мов», «інформаційно-комунікаційні технології»;

подальшого розвитку набули положення теорії та методики формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов, а також теоретичні та прикладні аспекти використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі підготовки фахівців.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів іноземної мови у ЗВО, для підготовки науково-методичного забезпечення використання ІКТ студентами різних спеціальностей у вищій школі, у самоосвітній діяльності студентів та викладачів закладів вищої освіти. Матеріали дослідження стали основою для оновлення та корекції змісту професійної підготовки фахівців за напрямом підготовки 035 «Філологія» (спеціалізація 035.041 «Германські мови та літератури»). За результатами дослідження розроблено і впроваджено у практику підготовки викладачів іноземних мов авторський міждисциплінарний спецкурс «Інформаційно-комунікаційні технології в діяльності викладача іноземної мови».

Упровадження результатів дослідження здійснено в освітньому процесі Національного університету «Острозька академія» (довідка № 413 від 26. 11. 2019 р.); Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 10 від 17. 09. 2019 р.); Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 1/948 від 30. 08. 2019 р.); Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 461 від 23. 09. 2019 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях, круглих столах та педагогічних читаннях різного рівня, зокрема, *міжнародних*: «Молодіжна політика: проблеми та перспективи» (Дрогобич, 2011, очна), «Сучасні технології в умовах освітньої парадигми інформаційно-комунікативного суспільства» (Запоріжжя, 2018, заочна), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2018, очна), «Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і технологій» (Київ, 2019, заочна), «Актуальні проблеми вищої професійної освіти» (Київ, 2019, заочна), «Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи» (Суми, 2019, заочна); *всеукраїнських*: «Інформатика, інформаційні системи та технології» (Одеса, 2019, заочна); «Оптимізація процесу навчання іноземних мов у закладах вищої освіти гуманітарного та технічного напрямів» (Рівне, 2019, очна).

Висновки дисертаційної роботи доповідалися на засіданнях вченої ради, кафедри психології та педагогіки, кафедри англійської мови та літератури, міжкафедральних семінарах у Національному університеті «Острозька академія» (2016-2020 рр.).

Особистий внесок здобувача у статтях, виконаних у співавторстві з В. Жуковським, а саме: «Особливості сучасного дистанційного навчання: потенціал та нові можливості використання» полягає в обґрунтуванні особливостей дистанційного навчання іноземній мові; «Роль інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі студентів ВНЗ» – автору

належить визначення змістових характеристик інтерактивних методів навчання іноземній мові із застосуванням ІКТ; у статтях у співавторстві з Т. Галецькою, а саме: «Дистанційне навчання як елемент інформаційно-комунікаційних технологій в освіті» авторський внесок полягає у визначенні теоретичних засад дистанційного навчання на матеріалі іноземної мови; «Основні переваги та недоліки електронного навчання (E-learning)» – окреслення можливостей ресурсів ІКТ для організації електронного навчання.

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 15 публікаціях автора (11 – одноосібних), з яких 7 статей у фахових наукових виданнях України (зокрема, 6 публікацій у наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз), 2 статті в іноземних наукових періодичних виданнях, 6 статей та доповідей на наукових конференціях, у збірниках наукових праць.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 292 сторінки, з них 209 сторінок основного тексту. У списку використаних джерел подано 324 найменування (з яких 38 – іноземною мовою), 17 додатків на 50 сторінках. Робота містить 26 таблиць, 6 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт, предмет, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; представлено відомості про впровадження й апробацію результатів, особистий внесок здобувача, публікації автора, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні засади формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов»** – розглянуто методологічні основи проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів, представлено результати категоріально-понятійного аналізу проблеми дослідження, обґрунтовано ресурсні можливості ІКТ у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов.

На підставі аналізу наукових джерел з філософії й теорії освітніх процесів, теорії професійної підготовки фахівців, філософії комунікацій, теорії сучасного інформаційного простору та розвитку ІКТ у дослідженні виокремлено провідні методологічні підходи: системний, компетентнісний, лінгвокультурний, ресурсний, діяльнісний та контекстний. Відзначено, що формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов здійснюється в різних видах навчальної та позанавчальної діяльності з урахуванням лінгвокультурних засад процесу професійної підготовки. Обґрунтовано необхідність використання контекстного підходу до проблеми

дослідження з метою забезпечення активного вивчення студентами іноземної мови та використання інтерактивних, професійно орієнтованих форм і методів навчання. Сформульовано висновок про різноаспектність ресурсного підходу до проблеми дослідження в контексті розгляду ресурсу як технології, інформаційного простору, засобу і показника ефективності формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Підтверджено значущість компетентнісного підходу в структурі методології дослідження; з'ясовано специфіку його реалізації на основі цілісності, динамічності та синергетичності процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами сучасних ІКТ.

Системні характеристики формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами ІКТ представлено на рівні цілей, змісту, форм, засобів навчального процесу; суб'єктів та об'єктів освітнього процесу, лінгвокультурного середовища ЗВО та результатів освітньої діяльності. Доведено, що формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов може бути представлене як складна динамічна відкрита система, що характеризується полікомпонентністю змісту та різнорівневістю отриманих результатів.

У результаті категоріально-понятійного аналізу проблеми дослідження уточнено сутність базових понять: «компетентність», «комунікативна компетентність», «викладач іноземних мов», «інформаційно-комунікаційні технології», «формування комунікативної компетентності». Комунікативна компетентність майбутніх викладачів тлумачиться як складне динамічне індивідуальне новоутворення, що поєднує належний рівень сформованості знань про зміст і специфіку професійної та особистої комунікації викладача, сукупність комунікативних умінь та навичок, а також відповідних особистісних якостей, необхідних для здійснення комунікації викладача зі студентами (учнями). *Формування комунікативної компетентності майбутнього викладача іноземних мов* визначено в дослідженні як складний багаторівневий і багатокомпонентний процес, результатом якого є сформована комунікативна компетентність засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

На засадах сучасної інформології з'ясовано педагогічну сутність поняття «інформація». Представлено властивості інформації у контексті професійної підготовки викладачів іноземних мов у ЗВО, а саме: об'єктивність/суб'єктивність, повнота, достовірність, адекватність, доступність, актуальність, точність та цінність. Структуру сучасних ІКТ у межах проблеми дослідження подано як єдність теорії інформації і комунікації, методів і засобів вирішення навчальних і професійних завдань. Ураховуючи переваги і недоліки засобів ІКТ у формуванні комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов проаналізовано можливості інформаційно-комунікаційних технологій на рівні: *рецепції* (усного мовлення, аудіовізуального сприймання та

читання); *продукції* (говоріння, писемного монологічного мовлення); *інтерації* (усного та письмового діалогу), *посередництва* (усної та письмової медіації).

У другому розділі – **«Моделювання процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій»** – визначено змістову структуру комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов, обґрунтовано критерії, показники та рівні її сформованості; представлено результати моделювання процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Структуру комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов (з урахуванням традиційної, компетенційної та функціональної методологічних позицій) представлено в дослідженні в сукупності кількох компонентів, а саме: *цілемотиваційного* (окреслює вмотивоване володіння студентами іноземною мовою та сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями); *когнітивно-лінгвістичного* (відображає системні знання з іноземної мови та методики її викладання); *процесуально-технологічного* (визначає сутність комунікативних умінь, а також навичок володіння сучасними ІКТ у професійній сфері); *рефлексивно-оцінного* (забезпечує рефлексію рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов).

З'ясовано критерії (мотиваційний, пізнавальний, діяльнісний) та показники сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Охарактеризовано її рівні – творчий, конструктивний, репродуктивний. Презентовано авторську критеріально-показникову систему експериментальної роботи: сформованість комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов (ціннісно-мотиваційна спрямованість студентів, рівень мовних знань і умінь, соціально-комунікативні навички); вплив інформаційно-комунікаційних технологій на процес формування комунікативної компетентності студентів (їх пізнавальну самостійність, рівень засвоєння технологічних умінь); вплив розробленої моделі на розвиток комунікативної компетентності (сукупність реалізованих форм, методів і засобів ІКТ, інноваційність досвіду підготовки майбутніх викладачів іноземних мов).

Обґрунтовано модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій як ідеальний образ педагогічної діяльності в поєднанні цільового, концептуального, змістового, організаційного, методичного та результативного блоків (рис. 1). Цільовий блок моделі визначає мету й завдання перетворювальної педагогічної діяльності. Концептуальний – презентує теоретичні підходи та їх реалізацію в експериментальній роботі. Зміст експериментальної роботи представлено в змістовому блоці моделі;

організаційні форми процесу формування комунікативної компетентності узагальнено в організаційному, а методи, відповідно, – в методичному блоці. Результативний блок моделі представлено очікуваними проміжними результатами реалізації моделі на основі критеріїв, показників і рівнів сформованості досліджуваної компетентності. Зміст запропонованих перетворень на формувальному етапі експерименту передбачав вплив на мотиваційну, когнітивну, діяльнісну складову комунікативної компетентності майбутніх викладачів, відповідно у роботі виділено етапи реалізації моделі – мотиваційний, когнітивний, діяльнісний.

У третьому розділі – **«Експериментальна перевірка ефективності моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій»** – представлено програму та організацію експериментальної роботи, обґрунтовано методика впровадження моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій, подано аналіз результатів формувального етапу експерименту.

Проведений педагогічний експеримент спрямовано на перевірку припущення про те, що розробка та впровадження авторської моделі, побудованої та реалізованої з урахуванням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процесі професійної підготовки студентів сприятиме зростанню рівня їхньої комунікативної компетентності. Результати констатувального етапу експерименту засвідчили наявний стан сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов: 18,10% учасників експериментальної групи та 19,01% респондентів контрольної групи володіють творчим рівнем комунікативної компетентності.

Майже кожний третій досліджуваний студент (27,59% в експериментальній і 27,27% у контрольній) характеризується репродуктивним рівнем комунікативної компетентності, що не дає змогу реалізовувати творчі підходи до організації майбутньої професійної діяльності, відсутністю мотивації до оволодіння ключовими педагогічними компетентностями, низьким рівнем здатності застосовувати інформаційно-комунікаційні технології для розв'язання навчальних та професійних завдань, а також недостатністю сформованості знань, умінь, професійно важливих якостей майбутніх педагогів.

Розкрито етапи й напрями **методики** впровадження авторської моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний). Мотиваційний етап передбачав: створення позитивних установок на формування комунікативної компетентності в процесі професійного навчання; забезпечення позитивного емоційного психологічного клімату в навчальній та практичній діяльності студентів; створення відкритого



Рис. 1. Модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій

комунікативного простору для особистого самовираження та презентації результатів своєї навчальної діяльності; формування ціннісного ставлення до майбутньої професії, усвідомлення ролі комунікативної компетентності, інтересу до оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями та їх використання у навчальній діяльності. Когнітивний етап визначався формуванням професійних знань, умінь, навичок, комунікативних, організаційних, рефлексивних здатностей студентів (засвоєння знань студентів про сутність та зміст комунікативної діяльності викладачів іноземних мов, сфери педагогічного спілкування, способів взаємодії у конфліктних ситуаціях та методів конструктивної комунікативної взаємодії з різними суб'єктами професійної діяльності). Діяльнісний етап характеризувався розвитком і рефлексією фахового, соціального та комунікативного досвіду студентів у ситуаціях професійної взаємодії, розвитком їхніх комунікативних умінь і навичок, апробованих під час викладацької практики; аналізом власного рівня комунікативної компетентності та розробкою плану дій щодо його корекції, а також презентацією результатів наукової, пошукової, проектної діяльності за напрямками магістерських досліджень із застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Упровадження методики формування комунікативної компетентності студентів відбувалося у процесі реалізації різноманітних форм та методів педагогічної діяльності: ділових та рольових ігор на прийнятті цінностей іншомовного спілкування («Мотиваційна карта», «Моральна оцінка», «Емоційна карта» та ін.), комунікативних вправ та елементів тренінгу; введенні змістових інновацій у процес викладання автором фахових дисциплін («Методика викладання дисциплін за фахом», «Методологія і організація лінгвістичних досліджень», «Міжкультурна комунікація», «Основи культури іншомовного мовлення»), як-от суперечливі кейси чи дилеми, Інтернет-контент проблемної теми, дискусії та проблемні запитання з використанням можливостей віртуального простору; кейс-навчання (застосування професійних і комунікативних кейсів з Інтернет-сегментом), методі проектів, науково-дослідній та пошуковій роботі студентів; виконанні комунікативних завдань із застосуванням ІКТ (складання переліку Інтернет-ресурсів для виконання окремого завдання, створення комп'ютерних презентацій, складання психологічного портрету віртуальної особистості, інтерпретації та коментаря віртуальних продуктів – аудіо, відео тощо); реалізації STEM-освіти (формування вмінь навчатися впродовж життя, критично й системно мислити, здатності працювати в команді тощо); використанні спеціальних ресурсів ІКТ в позааудиторній діяльності (методика Відкритого простору, навчання прикладом, майстерня майбутнього, світове кафе); викладацькій практиці студентів з підготовкою комунікативних завдань за допомогою сучасних ІКТ, що уможливають оволодіння достатнім репертуаром

соціально-психологічних ролей, удосконалення вмінь орієнтуватися у динаміці групових процесів, розвиток емпатії, соціальної перцепції, толерантності до різноманіття.

Основним інструментом методики впровадження моделі визначено авторський міждисциплінарний спецкурс «Інформаційно-комунікаційні технології у діяльності викладача іноземної мови». Його метою визначено формування професійної, комунікативної, технологічної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов за допомогою сучасних ІКТ та вміння їх застосовувати у педагогічній діяльності. Тематичний зміст програми спецкурсу створено з урахуванням вимог ЮНЕСКО щодо структури ІКТ-компетентності вчителів; в ньому представлено теми, пов'язані з визначенням ролі інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, оцінюванням змісту курсу іноземної мови та можливостей ІКТ в її викладанні, організацією та управлінням освітнім процесом засобами інформаційно-комунікаційних технологій, професійним розвитком викладача іноземної мови й здатністю використовувати ІКТ у своїй педагогічній діяльності. Реалізація моделі й методики формування комунікативної компетентності студентів засобами ІКТ у процесі формувального етапу експерименту забезпечила зростання творчого та конструктивного рівнів означеної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов (таблиця 1).

Таблиця 1

Рівень сформованості комунікативної компетентності досліджуваних до і після формувального етапу експерименту

Рівні	Експериментальна група				Контрольна група			
	До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту	
	К-ть осіб	у %	К-ть осіб	у %	К-ть осіб	у %	К-ть осіб	у %
Творчий	21	18,10	31	26,72	23	19,01	24	19,83
Конструктивний	63	54,31	73	62,94	65	53,72	67	55,38
Репродуктивний	32	27,59	12	10,34	33	27,27	30	24,79
<i>Усього</i>	<i>116</i>	<i>100</i>	<i>116</i>	<i>100</i>	<i>121</i>	<i>100</i>	<i>121</i>	<i>100</i>

У результаті порівняння результатів констатувального й формувального етапів експерименту виявлено позитивні зміни у рівнях комунікативної компетентності учасників експериментальної групи (зростання творчого рівня з 18,10% до 26,72%; конструктивного – з 54,31% до 62,94%). У респондентів контрольної групи суттєві зміни у динаміці рівня комунікативної компетентності не спостерігаються. Результати експериментальної роботи перевірено за допомогою критерію кутового перетворення Фішера

($\varphi_{\text{емп}}^*$ складає 2,97, що засвідчує $\varphi_{\text{емп}}^* > \varphi_{\text{кр}}^*$). При цьому критичні значення складають $\varphi_{\text{кр}}^* \leq 1,64 (p \leq 0,05)$ і $\varphi_{\text{кр}}^* \leq 2,31 (p \leq 0,01)$.

Сформульовано висновок про ефективність реалізованої на формувальному етапі експерименту моделі.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексний аналіз проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій, що уможливило формулювання таких загальних висновків:

1. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов та уточнено сутність базових понять дослідження. У методології досліджуваної проблеми представлено системний (загальнофілософський рівень), компетентнісний, комунікативний та лінгвокультурний (загальнонауковий рівень), а також ресурсний, діяльнісний та контекстний (конкретнонауковий рівень) підходи. На підставі теоретичного аналізу подано системні характеристики формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами ІКТ відповідно до провідних елементів у структурі ЗВО – цілей, змісту, форм і способів здобуття освіти, суб'єктів та об'єктів освітнього процесу, характеристик освітнього середовища та результату процесу професійної підготовки. Обґрунтовано висновок про формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов як складну динамічну відкриту систему.

З'ясовано зміст та сутність базових понять дослідження. Простежено взаємозв'язок поняття комунікативної компетентності з поняттям комунікації; обґрунтовано комунікативний зміст та інформаційно-технологічний компонент основних життєвих компетенцій, визначених Рекомендаціями Європарламенту та Євросоюзу. Поняття «формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов» визначено в дослідженні як складний багаторівневий і багатокомпонентний процес, результатом якого є сформована комунікативна компетентність майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

2. Представлено змістову структуру та складові комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов в єдності цілемотиваційного, когнітивно-лінгвістичного, процесуально-технологічного та оцінно-рефлексивного компонентів. Обґрунтовано думку про використання в педагогічній науці кількох методологічних позицій для визначення структури комунікативної компетентності – традиційної (знання, уміння й навички

комунікативної діяльності, а також мотивація до її здійснення), компетенційної (різноманітні групи компетенцій) та функціональної (комунікативна компетентність поділяється на компоненти залежно від їх функціонального навантаження). Структуру означеної компетентності представлено в поєднанні цілемотиваційного (відображає рівень зацікавленості студентів у подальшому зростанні власного рівня комунікативної компетентності, та у вмотивованому володінні сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями), когнітивно-лінгвістичного (представлений сукупністю системних знань та вмінь з іноземної мови та методики її викладання), процесуально-технологічного (окреслює основні професійні комунікативні вміння майбутніх викладачів іноземних мов, навички використання сучасних ІКТ у процесі навчання); рефлексивно-оцінного (визначає можливість рефлексії рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов із застосуванням засобів сучасних інформаційно-комунікаційних технологій) компонентів.

3. З'ясовано зміст та основні характеристики інформаційно-комунікаційних технологій як засобу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. З цією метою обґрунтовано поняття інформації, навчання, комунікації, технології. Визначено низку основних завдань використання ІКТ як засобу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов (забезпечення особистісно-діяльнісного підходу в формуванні комунікативної компетентності, реалізація інтерактивних форм і методів навчання, зростання мотивації студентів у формуванні власної комунікативної компетентності, здійснення постійного контролю рівня сформованості комунікативної компетентності). Окреслено роль і значення мультимедійних технологій та програмних засобів навчання у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. З'ясовано переваги і недоліки основних програмних засобів формування комунікативної компетентності – систем комп'ютерного тестування, систем віртуального діалогу, комп'ютерних тренажерів, електронних підручників, мультимедійних словників та довідників, віртуальних лабораторій і кабінетів тощо.

4. Обґрунтовано критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Ключовими (еталонними) критеріями результативності процесу професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов обрано пізнавальний, мотиваційний та діяльнісний (з відповідними показниками). Охарактеризовано методику оцінки сформованості комунікативної компетентності студентів та охарактеризовано її рівні (творчий, конструктивний, репродуктивний).

Розроблено модель формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій як ідеальний образ педагогічної діяльності в поєднанні цільового, концептуального, організаційного, методичного й результативного блоків. Методика впровадження моделі передбачала формування високого рівня комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Охарактеризовано форми й методи впровадження означених підходів у процес професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов. Розкрито етапи (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний) й напрями впровадження авторської моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний).

5. Здійснено експериментальну перевірку ефективності моделі за допомогою реалізації відповідної методики формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Репрезентовано результати констатувального та формувального етапів експерименту, здійснено їх порівняння. Встановлено, що кількість студентів експериментальної групи з творчим рівнем комунікативної компетентності після формувального етапу зросла з 18,10% до 26,72%. У контрольній групі досліджуваних кількість молоді з творчим рівнем комунікативної компетентності зросла незначно: з 19,01% до 19,83%, що відображає не стільки потенціал традиційної системи професійної підготовки, скільки окремі зміни, які характеризують установки або дії окремих студентів. Кількість студентів конструктивного рівня комунікативної компетентності в експериментальній групі зросла з 54,31% на констатувальному етапі до 62,94% після формувального етапу (в контрольній групі – з 53,72% до 55,38% відповідно). Кількість студентів репродуктивного рівня комунікативної компетентності в експериментальній групі знизилася до 10,34%, у контрольній групі до 24,79%. Результати перевірено за допомогою критерію кутового перетворення Фішера; сформульовано висновок про ефективність реалізованої на формувальному етапі експерименту моделі та підтверджено висунуту гіпотезу шляхом упровадження відповідної методики.

Проведене дослідження не претендує на повноту розкриття проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Залишаються мало дослідженими питання оцінки впливу інформаційно-комунікаційних технологій на результативність процесу професійної підготовки студентської молоді; науково-методичного забезпечення процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. Перспективи подальших досліджень

професійної освіти вбачаємо у необхідності компаративного аналізу європейських і українських практик застосування інформаційно-комунікаційних технологій в умовах освітніх змін; розробці та впровадженні сучасних хмарних програмних продуктів для підготовки майбутніх викладачів; створенні новітніх методик викладання іноземних мов з урахуванням потенціалу інформаційно-комунікаційних та комп'ютерних технологій.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації

1. Жуковський, В. М., Галецький, С. М., 2018. Особливості сучасного дистанційного навчання: потенціал та нові можливості використання. *Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка: Серія «Педагогіка»*, 6/38, с. 154-165.
2. Жуковський, В. М., Галецький, С. М., 2018. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі студентів ВНЗ. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 50, с. 270-274.
3. Галецький, С. М., 2018. Історія розвитку дистанційної освіти у світі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*, 1, с. 11-16.
4. Галецький, С. М., Галецька, Т. І., 2018. Дистанційне навчання як елемент інформаційно-комунікаційних технологій в освіті. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини*, вип. 1, с. 54-62.
5. Галецький, С. М., Галецька, Т. І., 2018. Основні переваги та недоліки електронного навчання (E-learning). *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка*, вип. 167, с. 176-180.
6. Галецький, С. М., 2019. Комунікативна компетентність майбутніх викладачів іноземних мов як предмет наукових досліджень. *Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету «Інноватика у вихованні»*, вип. 9, с. 327-338.
7. Галецький, С. М., 2019. Критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 6 (90), с. 24-37.
8. Галецький, С. М., 2019. Особливості підходів до проектування структури комунікативної компетентності фахівців. *Znanstvena misel*, 2 (32), с. 39-41.

9. Галецький, С. М. 2019. Особливості апробації моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій на формувальному етапі експерименту. *Znanstvena misel*, 2 (35), с. 51-54.

Опубліковані праці апробаційного характеру

10. Галецький, С. М., 2018. Інформаційно-комунікаційні технології як ефективний інструмент в освітньому середовищі. В: *Сучасні технології в умовах освітньої парадигми інформаційно-комунікативного суспільства: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної мультидисциплінарної інтернет-конференції*. Запоріжжя: Запорізька державна інженерна академія, с. 151-153.
11. Галецький, С. М., 2019. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб інтенсифікації вивчення іноземної мови. В: *Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і технологій: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ: Інститут інноваційної освіти, с. 16-18.
12. Галецький, С. М., 2019. Компетентність як основа професійності викладача іноземних мов. В: *Актуальні проблеми вищої професійної освіти: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ: Національний авіаційний університет, с. 30-31.
13. Галецький, С. М., 2019. Інформаційні технології у навчанні. В: *Інформатика, інформаційні системи та технології: тези доповідей XVI всеукраїнської конференції студентів і молодих науковців*. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, с. 78-80.
14. Галецький, С. М., 2019. Особливості організації експериментального дослідження формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій. В: *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції*. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка. Том 2, с. 47-51.
15. Галецький, С. М., 2019. Основні педагогічні цілі використання інформаційно-комунікаційних технологій у системі освіти. В: *Цифрові інформаційно-комунікаційні технології в освіті: досвід і виклики: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Острого: Вид-во НУ «Острозька академія», с. 30-31.

АНОТАЦІЯ

Галецький С.М. Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії (кандидата педагогічних наук) за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти, Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2020.

У дисертації представлено результати науково-теоретичного аналізу проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій. З'ясовано можливості інформаційно-комунікаційних технологій як засобу формування комунікативної компетентності фахівців. Здійснено моделювання процесу формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій; представлено змістову структуру комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов з урахуванням інформаційно-комунікаційних технологій як засобу її формування. Експериментально підтверджено ефективність моделі формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов за допомогою відповідної методики.

Ключові слова: комунікативна компетентність, комунікативна компетентність майбутніх викладачів іноземних мов, інформаційно-комунікаційні технології, формування комунікативної компетентності засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

АННОТАЦИЯ

Галецкий С.Н. Формирование коммуникативной компетентности будущих преподавателей иностранных языков средствами информационно-коммуникационных технологий – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философии (кандидата педагогических наук) по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования, Житомирский государственный университет имени Ивана Франко, 2020.

В диссертации представлены результаты научно-теоретического анализа проблемы формирования коммуникативной компетентности будущих преподавателей иностранных языков средствами информационно-коммуникационных технологий. Определены возможности данных технологий как средства формирования коммуникативной компетентности специалистов. Осуществлено моделирование процесса формирования коммуникативной

компетентности будущих преподавателей иностранных языков посредством информационно-коммуникационных технологий; представлена содержательная структура коммуникативной компетентности будущих преподавателей иностранных языков с учетом информационно-коммуникационных технологий как средства ее формирования. Экспериментально подтверждено эффективность модели формирования коммуникативной компетентности будущих преподавателей иностранных языков при помощи соответствующей методики.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, коммуникативная компетентность будущих преподавателей иностранных языков, информационно-коммуникационные технологии, формирование коммуникативной компетентности посредством информационно-коммуникационных технологий.

ABSTRACT

Galetskyi S. M. The formation of communicative competence of future foreign language teachers by the means of information and communication technologies – Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Doctor of Philosophy (Candidate of Pedagogical Sciences) degree, specialty 13.00.04 – Theory and Methodology of Vocational Education, Zhytomyr State University named after Ivan Franko, Zhytomyr, 2020.

The dissertation presents the results of scientific and theoretical analysis of the problem of communicative competence formation of future foreign language teachers by the means of information and communication technologies.

Based on the analysis of numerous sources, the system characteristics of communicative competence formation of future foreign language teachers by the means of ICT are presented in accordance with the leading elements of the educational system of higher education institutions – goals, content, forms and methods of acquisition, subjects and objects of the educational process, characteristics of the educational environment and the result of the educational process. The leading concepts of the research are defined, the structure of communicative competence of future foreign language teachers is elaborated. The general properties of information as the category of the information theory are defined in relation to the vocational training of foreign language teachers and the formation of their communicative competence – objectivity and subjectivity, completeness, reliability and adequacy, accessibility, relevance, accuracy and value. The structure of modern information and communication technologies in the process of forming communicative competence of future foreign language teachers is presented in the study in the unity of information and communication theory, methods and means of solving educational and professional problems. It has been proven that modern ICT is presented in higher education institutions, first of all, with the means of multimedia and software. The

advantages and disadvantages of software tools for forming communicative competence of future foreign language teachers are defined – computer testing systems of future specialists, systems of virtual dialogue, computer simulators, electronic textbooks, multimedia dictionaries and reference books, virtual linguistic laboratories, cloud-oriented educational environment.

The scientific novelty of the research lies in the fact that in the dissertation: for the first time theoretically substantiated and experimentally tested the model of formation of communicative competence of future foreign language teachers by means of information and communication technologies; pedagogical aspect of introduction of information and communication technologies in vocational training of future foreign language teachers is analyzed; scientific approaches to the problem of formation of communicative competence of future foreign language teachers by means of information and communication technologies are generalized; the essence of the basic concepts of the study such as "communicative competence", "teacher of foreign languages", "information and communication technologies" is clarified; the content, forms and methods of forming the communicative competence of future foreign language teachers have been improved; further development of the theory and methodology of formation of communicative competence of future foreign language teachers in the chosen direction is observed.

The stages and directions of implementation of the author's model of formation of communicative competence of future foreign language teachers by means of information and communication technologies (motivational, cognitive, activity) are disclosed. The main tool of model implementation is the author's interdisciplinary special course "Information and communication technologies in the activity of a foreign language teacher".

The practical significance of the research is that its results can be used in the process of professional training of future foreign language teachers in the HEI (higher education institutions), to prepare scientific and methodological support for the use of ICT by students of different specialties in higher education, in the self-educational activities of students and teachers of higher education institutions.

Keywords: communicative competence, communicative competence of future foreign language teachers, professional training of future foreign language teachers, information and communication technologies, formation of communicative competence by means of information and communication technologies.